

1883 (1299) SAMSUN HÜKÜMET KONAĞI YANGINI

Selim ÖZCAN*

Samsun, Orta Karadeniz kıyılarını Doğu ve Güney-Doğu Anadolu'ya bağlayan önemli bir iskele şehri konumundadır. Tarih boyunca şehirde birçok yangın meydana gelmiş ve şehir, bu yangınların bir kısmında büyük zayıyata uğramıştır.

Samsun'un en eski tarihi M.Ö. VII. Yüzyılda Miletoslular'ın Karadeniz kıyılarında koloniler kurmaya başladıkları döneme kadar dayanmaktadır¹. İlk yangının, M.Ö. 1200 yıllarında Balkanlardan gelen "Firig" denilen deniz kavminin bir Hitit şehri olan Samsun'u yakıp yıkmasıyla gerçekleştiği anlaşılmaktadır². Bundan sonra değişik güçlerin hakimiyetinde el değiştiren Samsun Osmanlılar dönemine gelinceye kadar kayda değer bir yangınla karşılaşmamıştır.

Osmanlılar döneminde "Kâfir Samsun" denilen Amisos³, 1425'te II. Murad zamanında hakimiyet altına alınmıştır. Bu esnada şehre hakim olan Cenevizliler Türkler'in şehre yaklaştıklarını öğrenince Amisos (Kâfir Samsun)'u yakıp yıkmışlar ve gemilere binip şehri terk etmişlerdir. Böylece şehir ikinci kez büyük bir yangınla karşı karşıya kalmıştır⁴. Bu yangın sonrasında Kâfir Samsun denilen Amisos, tarih sahnesinden ebediyen silinmiş ; geriye sadece şehrin enkazı kalmıştır. Yangını surların dışından seyreden Türkler, haftalarca tüten kara dumanlardan dolayı şehre "Kara Samsun" adını yakıştırmışlardır. Bu isim, günümüzde hala halk arasında kullanılmaktadır.

Osmanlı hakimiyetindeki Samsun'da diğer bir yangın, şehrin Canik muhassıllığına dönüştürülmesiyle muhassıllığa atanan Canikli Ali Paşa zamanında olmuştur. Bu dönemde Canikli Ali Paşa ve oğullarının Çorum şehri yüzünden Bozok mutasarrıfı ile araları açılmış; yaptıkları savaşı kaybetmeleri üzerine de 1779'da şehri ateşe vermişlerdir. Böylece şehir

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi Amasya Eğitim Fakültesi Öğretim Görevlisi

¹ "Samsun", *Yurt Ansiklopedisi*, C.IX, S.6554.

² M. Emin Yolalcı, *XIX. Yüzyılda Canik Sancağı'nın Ekonomik ve Sosyal Yapısı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Samsun, 1990, s.2

³ Miletosluların Karadeniz kıyılarında kurdukları kolonilerden biri olarak bugünkü Samsun şehrinin olduğu yerde konumlanan şehir.

⁴ B. Darkot, "Samsun", *İ.A.*, C.X, s. 173.

yeni bir yangınla karşılaşmıştır⁵. III. Selim zamanında Canik muhassıllığına atanan Tayyar Paşa'nın ıslahat hareketlerine karşı çıkarak Amasya'yı basması, asi ilan edilmesine sebep olmuş ve üzerine kuvvet sevk edilmiştir (1805). Bu olayla ilgili olarak 1806'da Samsun'dan geçen seyyah Joubert'in izlenimlerine göre karışıklığı önlemek için İstanbul'dan Samsun'a gönderilen donanma şehri topa tutarak yakıp yıkmıştır⁶. Bundan başka 1863 yılında Hançeri Camii Medresesi'nde kazaen çıkan bir yangın daha vardır. Bu olay şehrin neredeyse tamamen yanıp kül olmasına sebep olmuştur⁷.

Samsun tarihinde karşımıza çıkan bu yangınlar, Samsun tarihinin detaylı olarak ortaya konulabilmesinde zorluklar çıkarmaktadır. Çünkü yangınlar sadece maddi zayıf vermemiştir. Maddi zayıfın yanında daha tahrip edici manevi zayıfıta vermiştir. Manevi zayıfıta bu devre ait devletin resmi evrak ve belgeleri ile diğer tarihi kaynaklar kasedilmektedir. Bu kaynakların çıkan yangınlarla yok olması, dönemin aydınlatılmasında karşımıza güçlükler çıkarmaktadır. Nitekim Samsun tarihi hakkında yazılan eserlerin kısıtlı olması ve aynı bilgileri tekrarlamaları, yeterli kaynağa ulaşılabilmesinde engel olmaktadır.

Bilindiği üzere tarihin, gerçek bilgileri, belgelere dayandırılır. Belgeler olmadan varsayımlarla geçmiş aydınlatmak, belirli bir devir hakkında hüküm vermek, bir dönemi değerlendirmek tarih ilminin gerektirdiği tarafsızlığa ve ilmi objektifliğe de uygun düşmez. İşte toplumların geçmişini aydınlatan belgelerin ortadan kalkmasıyla toplumlar, tarihi tecrübelerinden istifade edemedikleri için geçmişlerinden kuvvet alamamaktadırlar. Bu da geleceğe daha güvenli ve akılcı bir şekilde yönelmelerine engel olmaktadır.

Bu çalışmamızla, Samsun'da -yukarıda kısaca bahsettiğimiz- yangınlardan sonra 1883 yılında çıkan Samsun Hükümet Konağı Yangını'nı ve sonuçlarını Osmanlı Arşivi Yıldız evrakı, Yıldız Sadaret Hususi Maruzâtı kataloglarında bulunan belgelerin ışığı altında değerlendirmeye çalışacağız.

Yangının çıktığı hükümet konağı hakkında kısa bir bilgi vermekte yarar vardır. Hükümet konağının yeri kesin olarak - Canik Sancağı'nın bu yangınla ilgili olarak vilayette olan yazışmalarında osun, yapılan soruşturma evrakında olsun- belirtilmemekle birlikte bu kayıtlarda verilen bilgilere dayanılarak bazı düşünceler ortaya koyabiliriz. Yer olarak günümüzde mevcut olan Hançerli Mahallesi'ne yarım saat mesafede ve denize nazır olduğu⁸, iki katlı olup yirmi sekiz odasının bulunduğu⁹, bitişiğinde ise hükümet konağının idaresinde bir ahırın ve hapishanenin yer aldığı anlaşılmaktadır¹⁰. Yangının çıkmasında önemli sorumlulukları bulunan üç odacı görev yapmaktadır. Bunlar; ondokuz yaşındaki üç yıldır muhasebe, muhasebeci, tahsildar ve sandık emini odalarına bakan odacı Hamdi¹¹,

⁵ Mehmet Torun, *Samsun ve İlçeleri Tarihi Araştırmaları*, İst.1954, s.55.

⁶ B. Darkot, "Samsun", İ.A., C.X, s.175.

⁷ R. Vadala, *Samsun*, Paris, 1934, s.13.

⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Arşivi Sadaret Hususi Maruzâtı (YA-HUS), Nr: 176/91, Harik Komisyonu Tahkikatı, s.40.

⁹ BOA, YA- HUS, Nr: 176/91, Canik Zaptiye Taburunun Piyade Birinci Bölük Yüzbaşı Ömer Ağa'nın Takrihi, s.8.

¹⁰ BOA, YA-HUS, Nr: 176/91, Harik Komisyonu Tahkikatı, s.39.

¹¹ BOA, YA-HUS, Nr: 176/91, Samsun Hükümet Konağı Odacısı Hamdi'nin İstintakı, s.1-5.

onbeş yaşındaki bir yıllık odacı olan ve adliye odasına bakan odacı Hamdi'nin kardeşi odacı Arif¹² ve diğeri de seksen yaşındaki yirmibir yıldır odacılık yapan ve aşar, nüfus, emlek ve evkâf odalarına bakmakta olan Ahmet Ağa idi¹³.

28 Aralık 1883 Çarşamba gecesi çıkan yangının¹⁴, gece saat iki buçuk sıralarında Canik Zaptiye Taburu nöbetçi onbaşılardan Şerif Onbaşı tarafından görülüp "yangın var!" diye bağırması üzerine duyulmuş¹⁵ ve hemen hükümet konağı görevli ve sorumlularına haber verilmiştir. Hükümet konağı görevlileri ile askerî erkânın hazır bulunması ve ahalinin de katılımı sonrasında mevcut tulumlarla sabaha kadar yapılan çalışmalar sonunda yangın yerinde daha fazla büyümeden söndürülmüştür.

Hükümet konağında yangın devam ettiği sırada yangının yayılmasını önlemek düşüncesiyle zabıta dairesiyle hükümet konağı arasındaki ahır sökülerek yıktırılmıştır. Böylece ateşin, bitişiğindeki hapisaneyeye sıçraması engellenmek istenmiştir¹⁶. Bu olayda en büyük özveriye Samsun muhaddem kaimakamı Mehmed Reşid Bey göstermiştir¹⁷.

Hükümet konağındaki yangın önemli bir hususu gündeme getirdiği gibi, yöneticilere de bundan sonra daha titiz davranmaları gerektiğini göstermiştir. Buradaki ihmal, her yerde evrak ve kaydı kuyudatın mahzenlerde saklanmasına rağmen burada böyle bir tedbirin yerine getirilmemesidir. Bunun sonucunda çıkan yangında defter evrakın bazılarının yanması dikkat çekicidir.

Halbuki Osmanlı devlet teşkilatında evrakın muhafazasına titizlik gösterilirdi. Mesela, Hatt-ı Hümayunlar padişahlara bile emâneten verilir ve işi bittikten sonra yerine konulurdu¹⁸. Resmi evrakın işi bitsin bitmesin o güne ait olanların hiç biri açıkta bırakılmaz; akşamları mahzene konur, sabahları tekrar çıkarılarak ilgili kalemlere getirilirdi. Bu tedbirin başlıca sebebi açıkta bırakılan evrakın herhangi bir şekilde zarar görmesini önlemektir.

Hükümet Konağı yangınında böyle bir tedbirin alınmaması üzerine hemen soruşturma ile doğru haber alınabilmesi için vilayet erkânından birinin Samsun'a gönderilmesi istenmiş; ancak bu sırada Canik sancağında bulunan Vilayet Adliye Müfettişi Ömer Behcet Efendi soruşturmanın yapılmasına memur edildiği gibi Trabzon'dan gönderilecek memurun gecikebileceğinden soruşturmanın başlamasının uzayabileceği endişesiyle askeriyeden ve memleketin ileri gelenlerinden oluşacak bir komisyonun hemen teşkil edilmesi mutasarrıflığa bildirilmiştir¹⁹.

Bunun üzerine askeri mahkemeye ait işleri yürütmek üzere Sinop'tan Samsun'a Sinop Kumandanı Mirliva Hacı Hakkı Paşa yangını tetkik etmek üzere komisyon

BOA, YA-HUS, Nr: 176/91, Samsun Hükümet Konağı Odacısı Arif'in Tahriri, s. 12.

30A, YA-HUS, Nr: 176/91, Samsun Hükümet Konağı Odacısı Ahmet Ağa'nın Tahriri, s.11.

30A, YA-HUS, Nr: 176/91, Muhaddem Kaimakamı Alayından, Harik Komisyonuna Tahrirat (4 Ocak 1883), s.1.

30A, YA-HUS, Nr: 176/91, Harik komisyonu Tahkikati, s.8.

30A, YA-HUS, Nr: 176/91, Harik Komisyonu Tahkikati, s.15.

30A, YA-HUS, Nr: 176/91, Sinop Kumandanı Mirliva İmzalı Tahrirat (15 Ocak 1883), s.1.

Osmanlı Arşivi Kataloğu Rehberi, Ankara, 1995, s.VIII.

YA-HUS, Nr: 176/91, Trabzon Valisinden Yıldız Başkâtibine Tahrirat (19 Ocak 1883), s. 1.

hibarlar da maddi ve m
bir mülletin hürriyet
-cmişindir

Adliye
Grafiği
Sadarete sunu
ve ihmalkarlı
yerinin tezkere
Devletin
titizlik ve aşs
istenmiştir.
olummuş
sonuç
ekc.

anevi kültür unsurlarının oluşturduğu arşivler bir ülkenin varakası, bir nevi hatırası, onun bütür, varlığı, hakları ve gücüne; bu güminden yararlanma bağlayan dayanağıdır.

memur ile altı tane azanın
Komisyondan odacılardan
sonucunun sadarete bildirilmesi

olarına hükümette görevli üç odacıdan
Tabure Taburu Komutanı ve hükümette görevli
Komutanı ve hükümetteki görevli askerlerinden,
arlarından Samsun tabur Ağasına kadar toplam otuz iki kişi
gün süren araştırmaları sonucunda çalışmalarını mutasarrıflığa
Samsun'a gönderilen Mektubi Fehmi Efendi de bu çalışmalara
Trabzon'a geri dönüşünde soruşturmanın evrakını ilişkisinde Samsun
Alayı Kaimakamının yangın komisyonuna yazdığı 4 Ocak 1883 tarihli ve
komisyonu reisi Mirliya imzalı Samsun Mukaddem Alayı kaimakamı Mehmed
Efendi'ye yazdığı tahriratlar ile birlikte vilayete takdim etmiştir²³.

Yangını görenler ifadelerinde yangının meclis idare odasıyla onun altındaki
muhasabe odasından başladığını; ama öncelikle meclis idare odası muhasabe kaleminin
bulunmasından yangının muhasabe kaleminden başlamış olduğunu
belirtmişlerdir²⁴. Gene vilayetten memur olarak yangın soruşturması için Samsun'a
gönderilen Mektubi Efendi'nin de yer aldığı soruşturma komisyonu yangının kasıtlı
çıkartıldığına dair bir delil bulamamıştır²⁵. Aksine dikkatsizlik ve tedbirsizlik sonucu kazaen
çıktığı belirtilmiştir. Hükümet konağının korunmasının yetersiz olup seksen yaşında bir
ihtiyar odacı ile biri on dokuz diğeri on beş yaşlarındaki çocuklar tarafından korunmanın
yerine getirilmeye çalışılması bu düşüncüyü kuvvetlendirmiştir. Aynı zamanda evrakın ve
kuyudatın korunmasının da yetersiz olduğu komisyon tarafından belirlenmiştir.

Önemli evrakın önceleri muhasabe kaleminden bir sandıkla akşamları hükümet
konağının bitişiğinde bulunan hapis hanedeki mahkumlar tarafından hükümetin avlusundaki
mahzene götürülüp sabahları sandıkla tekrar getirilmesi usulü terk edilmiştir. Daha sonra
evrakın mahzene nakli için mahkum verilmediği gerekçesi ile sandık mahzende bırakılıp
akşamları önemli evrak, malzeme götürülüp sabahları getirilmeye başlanmış²⁶, sonucunda
da esaslı gelir ve gider defterleri içinde bulunan devletin önemli evrak ve kuyudatının
muhasabe meclis idare kaleminde bırakılarak yanmasına sebebiyet verilmiştir²⁷.

Devletin en mühim evrak ve kuyudatının böyle bir kazada korunamamasının, bile
bile gözetilmeden mahzene nakledilmeyerek hükümet konağında bekletilmesi sonunda
meclis kaleminden hiç bir şeyin kurtarılamadığı, meclis idaresinden ise bir torba müsvedde

²³ BOA, YA-HUS, Nr: 176/91, Sinop Kumandanı Mirliya İmzalı Tahrirat, s.1.

²⁴ BOA, YA-HUS, Nr: 176/91, Harik Komisyonu Tahriratı, s.39.

²⁵ BOA, YA-HUS, Nr: 176/91, Harik Komisyonu Tahkikatı, s.1-39.

²⁶ BOA, YA-HUS, Nr: 176/91, Trabzon Vilayeti'nden Yıldız Başkâtibine Tahrirat (19 Ocak 1883), s.1

²⁷ BOA, YA-HUS, Nr: 176/91, Trabzon Vilayetine Gönderilen Tahrirat (25 Ocak 1883), s.1

²⁸ BOA, YA-HUS, Nr: 176/91, Trabzon Vilayetinden Yıldız Başkâtibine Tahrirat (19 Ocak 1883), s.1.

²⁹ BOA, YA-HUS, Nr: 176/91, Harik Komisyonu Tahkikatı, s.2.

³⁰ BOA, YA-HUS, Nr: 176/91, Harik Komisyonu Tahkikatı, s.43.